

Türk Macar İlişkilerinde Türklük Bilimi (Türkoloji)'nin Yeri

PROF. DR. ZEYNEP KORKMAZ

Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Hungaroloji Anabilim Dalının kuruluşunun 75. yılı dolayısıyla düzenlenen “Geçmişten Günümüze Türk-Macar İlişkileri” konusundaki toplantı dolayısıyla benden bir konuşma istenince, “Türk Macar İlişkilerinde Türklük Bilimi (Türkoloji)'nin Yeri” konusuna eğilmemin uygun olacağını düşündüm.

Türk-Macar ilişkileri, tarihî açıdan epey derinlere uzanan bir eskiliğe sahiptir. Bu eskiliğin temelinde de kültürel açıdan birbiri ile ilişkili iki ana konu yer alır. Bunlardan birincisi çeşitli bilim dallarını temsil eden Macar bilim adamlarınca, Macarların etnik kökenleri, ana yurtları ve tarihteki geçişleri hakkında yapılan çalışmaların ortaya koyduğu sonuçlar, ikincisi de dil yapısı açısından Macarca ile Türkçe arasındaki bağlantının niteliği durumudur.

Macarların ana yurtları ve etnik kökenleri konusunda derinlemesine yapılan araştırmalar, Macar bilim adamlarını birbiri ile zıtlaşan ve kutuplaşan iki temel görüşe ulaştırmıştır. Bu temel görüşlerden birincisine göre, Macarlar, ana yurtları ve kökenleri açısından Orta Asya'dan gelmektedir. İskitler, Hunlar, Avarlar ve Türkler ile aynı kökene bağlıdırlar. İkinci temel görüş ise, Macarların Ural Dağları bölgesinde yaşayan *Fin-Ugor* kavimleri ile aynı kökenden geldiği şeklindedir.

Macar bilim adamları, XIX. yüzyılda olduğu gibi XX. yüzyılda da yer yer bu iki kutuplu görüş etrafında yer almışlardır. Köken konusunda böyle bir kutuplaşmanın nedeni, Macarların eski tarihlerine ait yerli kaynakların bulunmaması ve yabancı kaynaklarda yer alan bilgilerin de yetersiz ya da çelişkili oluşudur (Ligeti 1996: 9-36; Güngörmüş 2010, 17) XIII. yüzyıldaki Moğol akını sırasında Macarların tarihlerini aydınlatacak el yazmaları da tahribata uğradığından, Macar bilim adamları bu konuya ancak kapsamlı bilimsel araştırmalarla açıklık getirmeye çalışmışlardır.

Macarların atalarının izlerini Orta Asya'da arayan ve bu uğurda ömür tüketen araştırmacıların başında *Sandor Köröse Csoma* (Şandor Köröşe Çoma)

yer alır. Macarların Fin-Ugor kökenli bir kavim oluşundan hareket eden bir bilim adamı ise, *Antel Reguly* (1819-1859)'dir. Bu araştırmacı da çok ağır koşullar altında Çarlık Rusyasındaki Ural Irmağı boyunca Macarların Ugor kavimleri arasındaki izlerini araştırmıştır.

Etnik köken konusunun çözümü için Semerkant'a kadar uzanan ünlü Macar doğu bilimcisi (oryentalist) *Ármin Vámbéry* (1832-1913) ile Doğu Türkistan'daki Uygur dönemi kazılarında önemli bir yeri olan *Aurel Stein*'in bilimsel gezileri de üzerinde durulmaya değer.

Köklü bilimsel araştırmalara dayanmasa da bu bağlamda Macarları, Macar-Hun, Macar-İskit karışımı birer kökene bağlayan bazı inanış ve görüşler de yer almış bulunmaktadır. MS. V. yüzyıl başlarında, Macaristan'ın bugünkü *Pannonio* bölgesinin Hun egemenliği altında olması, daha sonra Karadeniz kuzeyinden yapılan göçler dolayısıyla buralara Avar, Hun, İskit göçlerinin uzanması ve Macarların bir süre bu kavimler ile iç içe yaşamaları, halk arasında ve Batıda Macarların Hun veya İskit kökenli oldukları yolundaki bazı inanç ve efsanelerin oluşmasına yol açmıştır. Hatta bu konuda ilk Macar kralları ve kronik yazarları özellikle Macar Kralı IV. Lászlo (Laslo)'nun saray kâtibi Simon Kizai'nin 1283 yılı dolaylarında yazdığı *Mágyarak Krónikaya* (Macar Kroniği)'da, Büyük Hun İmparatoru Attila, Hunların (Macarların) atası olarak yer almıştır (Eckhart 1949: 7-5; Ligeti 1979: 120-133; Benda 198: 43-47; Güngörmüş 2010: 20-22).

Bu münasebetle belirtmek gerekir ki Orta Asya'dan Kuzey Karadeniz yoluyla batıya göç eden Macarlar, siyasi teşkilatlanma ve sosyal yaşam açısından Türkler ile ortaklaşan önemli birtakım özelliklere sahiptir. Ancak, bu konuda yapılan bilimsel açıklamalara göre, Batılı kavimlerin Macarlara verdikleri *Ungri*, *Ungar*, *Hongrois*, *Venger* gibi adlar *Hun* adından değil doğrudan doğruya Türk *On-Ogur* boy adından geliştirilmiş adlardır (Eckhart 1949: 5-6; Moravcsik 1967: 59-118, 245-320; Ligeti 1979: 407-442; Németh 1990/1: 8-146; Güngörmüş 2010: 20-21).

Yukarıda belirtilen bu tartışmalı durumlara rağmen, Macar bilim adamlarınca yürütülen özverili çalışmalar sayesinde, zamanla Macarların etnik kökenleri ve ana yurtları konusundaki tartışmalar sağlıklı bir çözüme ulaşmıştır. Sonuç olarak belirtmek gerekir ki, Macarların ulusal tarihleri, milattan önceki yüzyıllarda tıpkı Türklerde olduğu gibi Orta Asya topraklarında başlamıştır. Daha sonraki yüzyıllarda Karadeniz'in kuzeyindeki Fin-Ugor kavimleri ile karışarak batıya uzanan göçlerle MS. 890 yılından başlayarak Orta Avrupa'daki bugünkü yurtlarına yerleşmişlerdir. Konunun

bu yönüne ait ayrıntılar esas itibarıyla tarihçileri ilgilendirdiği için biz, Türk-Macar ilişkileri açısından konuya kısaca işaret etmekle yetiniyoruz.

Türk - Macar ilişkilerindeki Türklük biliminin yerine gelince: Bu konu da yukarıda işaret edilen ana yurt ve etnik köken konusunda olduğu gibi, başlangıçta Macarca ile Türkçeyi aynı dil ailesine bağlayan bir köken akrabalığı anlayışına dayanmıştır. Bu nedenle Macar bilim adamları tarafından yapılan araştırmalarda Türklük bilimi araştırmaları da önemli bir yer tutmuştur. Daha 1730 yılında İsveçli subay Strahlenberg ile başlayıp 1800'lü yılların ilk yarısında Finli bilgin M.A. Castren'e uzanan dil ailesi sınıflandırmasında, Altay kolunu temsil eden Türkçe ile Ural kolunu temsil eden Fince ve Macarca akraba diller olarak kabul edilmiştir. Bu görüş, Macarların kökenini Orta Asya'ya bağlayan görüşle örtüşen bir sınıflandırma görüşüdür. Ancak daha sonraki çalışmalar ve özellikle XIX. yüzyılda H. Paasonen, E.N. Stälä ve B. Collinder tarafından yapılan çalışmalar sonunda *Ural-Altay dil ailesi* yerine *Ural-Altay dil grubu* terimi benimsenmiştir. Böylece Macarcanın ve Fincenin de yer aldığı Ural dil ailesi grubu ile Türkçenin, Moğol, Mançu, Kore ve Japon dillerinin yer aldığı Altay dil ailesinin kendi içlerinde birer evre oluşturdukları görüşü ağırlık kazanmıştır. İşte Macarcanın, dil akrabalığı konusunda böyle bir süreçten geçmiş olması, Türk Macar ilişkilerini daha yakından etkilemiştir. Bunun yanında, Avrupa kıtasındaki bütün dillerin Hint-Avrupa dil ailesine bağlı birer *çekimli dil* (*bükiünlü diller, tasrifli diller, inflected languages, flektierende sprachen*) olmasına karşın, Macarcanın Türkçe gibi *eklemeli* (*bağlamalı diller, iltisaklı diller, agglutinative languages, agglutinierende sprachen*) (Korkmaz 2005: 27-35) bir dil olması Macar bilim adamlarını bir yandan Macar dili üzerinde çalışırken bir yandan da Türklük bilimine önemli katkılar sağlayan çalışmalara yöneltmiştir. Böylece Türk-Macar ilişkilerinde Türklük bilimi önemli bir yer tutmuştur. Ayrıca tarihî, sosyal ve kültürel nedenlerle çok eskiden beri Türkçeden Macarcaya pek çok söz varlığının aktarılmış (Güngörmüş 1998: 122-139) ve bunlardan bir kısmının zamanla tarihteki izleri silinmiş olan Hun, İskit, Kuman gibi kavimlere ait olması, dil akrabalığı konusunu uzun süre gündemde tutmuştur.

Macarca ile Türkçenin köken akrabalığı konusundaki ikilem, uzunca bir süre Macar diltçilerini de meşgul etmiştir. Bu konuda Macarca ile Türkçenin akraba diller oldukları görüşünü savunanların başında yer alanlardan biri Pál Nágy (1750-1828)'dir. Bu dilci Macarcanın Türkçe ve öteki doğu dilleri ile olan ilişkisi açısından bir deneme diye adlandırdığı Almanca "*Versuch eines magyarischen Sprachlehte mit einiges Hinsicht auf die Türkische und andere Mongenländische Sprachen*" (1797) adlı çalışmasında bu görüşü savunmuştur.

Pál Nagy Beregszász (Beregsas) ile aynı görüşü paylaşanlardan biri de Györg Prag'dır. Prag, Macar dilindeki Fin-Ugur kökenli sözlerin, Macarcaya yalnızca Macarların Fin-Ugor kavimleri ile birlikte yaşadıkları dönemlerden geçme alıntı sözler olduğunu söyler. Macaristan'da Türkolojinin kurucusu olarak kabul edilen Ármín Vámbéry (1832-1913) de aynı görüşü ısrarla savunanlardandır (Ligeti 1917: 316). Bu görüşte olan bir Macar dil bilimcisi de Zoltán Gombocz'tur (1877-1935) (Németh 1990: 64).

Buna karşı Macar-Fin-Ugor dil akrabalığını savunanlar arasında Eberhard Fischer, József Budenz (1836-1892) gibi dil bilimciler yer alır.

Macarcaya Türkçeden ve Fin-Ugor dillerinden geçen sözlerin bir dil akrabalığından ziyade dil ilişki ve etkileşimine dayanan alıntı sözler olduğu görüşünü savunanlar arasında Pál Humfalvy (1810-1891), Gyula Németh (1890-1976) ve Lajos Ligeti (1902-1982)'nin önemli birer yeri vardır. Németh'in bu konudaki sayısız makaleleri 1990 yılında *Török és Magyarok* başlığı ile iki cilt olarak yayımlanmıştır (Güngörmüş 1998:130).

İşte yukarıda bazı örnekler verilerek açıklanan nedenlerle, Macar dilcileri iki yönlü çalışmalarla aynı zamanda Türklük bilimi alanına da yönelmiş; bu alanda makale ve kitap hâlinde değerli yayınlar ortaya koymuştur. Bu alanın adlarını belirtmekten gurur duyduğumuz başlıca temsilcileri, yukarıda da adı geçen Ármín Vámbéry, onun yetiştirdiği araştırmacılardan József Thury (1862-1906), Gábor Bálint (1844-1913), Ignác Kunos (1860-1945) gibi ün yapmış Türkologlardır. Bunlara Geza Kuun (1871-1945), Vilmos Pröhle (1871-1945), Zoltan Gombocz (1877-1935), Bernat Munkacsi (1860-1947) gibi araştırmacılar da eklenebilirler. Gyula Németh, Lajos Ligeti, Lajos fekete (1891-1969), Lászlo Rasony (1899-1984), János Eckmann (1905-1971), Tibor Halasi Kun (1914-1991), Denis Sinor (1916-2011), Ödön Schütz (1916-), Zsuzsa Kakuk (1925-), Andreas Bodrogligeti ve György Hazai (1932-), Istvan Mandoky Kongur (1944-1992), Istvan Vásáry ve Szeged'de kurulan yeni Türkoloji kürsüsünü başkan olarak yöneten Altaist Andras Rona-Tas'(1931-)ın yazdıkları makale ve kitaplar hâlâ güncelliğini sürdüren önemli yayınlar durumundadır. Bu değerli Türkologlar, Türk dilinin Eski Türkçe diye adlandırdığımız Köktürk-Uygur dönemi eserlerinden başlayarak Karahanlı, Harezmi, Altınordu Kıpçak, Ermeni Kıpçakçası, Eski Anadolu Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Anadolu ve özellikle Balkanlar Türkçesi ağızlarını içine alan alanlarda değerli metin ya da araştırma yayınları ortaya koymuşlardır. Bunlara tarihî dönemlere ait bazı sözcük yayınları ile köken bilgisi (etimoloji) sözlüğü, yer adları araştırmaları, Altay dilleri ile ilgili konular da dâhil olmak üzere daha başka araştırma ve

yayınlar da eklenebilir.¹

Yukarıda belirtilen ve bugün artık aramızdan ayrılmış bulunan değerli Türkologlardan bir kısmı, söz gelişi Gy. Németh, L. Ligeti, L. Rasony, J. Eckmann, H. Kun, Mandoky ve D. Sinor şahsen de mesleki ilişkilerimi devam ettirdiğim gerektikçe eserlerinden yararlandığım bilim adamları idi. Bunlar dışında 1956 yılından beri arkadaşlığımızın ve mesleki ilişkilerimizin süregeldiği Prof. Dr. G. Hazai'nin benim yanımda özel bir yeri vardır.

Sözlerimi bitirirken bir de D. Sinor'un bu alandaki daha farklı nitelikte değerli bir hizmetine işaret etmek isterim. ABD'nin Bloomington kentindeki Indiana Üniversitesinde Altay dilleri profesörü olarak çalışan Sinor, 1950'li yıllarda bu üniversiteye bağlı olarak kurulan, Permanent International Altaistik Conference (Uluslararası Sürekli Altaistik Konferansı)'nın 2006 yılına kadar başkanlığını yapmıştır. Her yıl Avrupa ve Asya'nın bir şehrinde toplanan bu konferans, katılanların sundukları bildirimlerle Altaistik alanına büyük katkılar sağladığı gibi Türklük bilimi için de değerli hizmetler gerçekleştirmiştir. Biz şahsen bu konferansın 38 toplantısına katılmış bulunuyoruz.

Bu değerli Macar Türkologlarının çoğu artık aramızdan ayrılmış bulunmaktadır. Ancak ortaya koydukları eserler onları sürekli yaşatmaya devam edecektir. Türklük bilimine değerli hizmetler vermiş ve halen de vermekte devam eden Macar Türkologlarına alanım adına şükran duygularımı sunarak sözlerime son veriyor hepinizi saygılarımla selamlıyorum.

Kaynakça

Benda K. (1983), *Magyarország történeti kronologiaja I*, A kezdettoz 1526-ig, Akademia Kiadó, Budapest.

Eckhart E. (1949), *Macarların Tarihi*, TTK Basım Evi, Ankara.

Güngörmüş N. (1998), "Macar Dilinde Bulunan Türkçe Alıntı Sözcüklerin Dil Tarihi Açısından Genel Bir Değerlendirilmesi" *Batı Dilleri ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi, DTCF Yay., C. III, s. 123-139.

Güngörmüş N. (2010), *Macaristan'da Değişim ve Demokrasiye Geçiş*, Köksav Yay., s. 18-45.

Korkmaz Z. (2005), "Türk Dilinin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri", *Türk Dili ve Kompozisyon*, Ekin Yay., Bursa, s. 27-35.

Ligeti L. (1986), *A Magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt es az Arpad-korban*, Budapest.

Németh Gy. (1990/1), *Török és Magyarok-I*, MTA Kiadó, Budapest.

Németh Gy. (1990/2d), *Török és Magyarok-I*, MTA Kiadó, Budapest.

¹ Yukarıda adları sıralanan bilim adamlarının çalışma ve yayınları üzerinde ayrıntılı bilgi için H. Eren, *Türklük Bilimi Sözlüğü: I Yabancı Türkologlar*, Ankara, TDK Yay., 1998, s. 37-48 bkz.